

Obzor

KULTURA, DRUŠTVO, ZNANOST

OLAGANJU U POLITICI JE LI ONO U TOJ DJELATNOSTI DOISTA NEIZBJEŽNO

Istina je, svi američki predsjednici su lagali, počevši od Georgea Washingtona. U visokoj politici je nemoguće funkcionirati a da se svako malo ne laže. No, klučno je pitanje kada je laž prihvatljiva, jer laž ide protiv same duše liberalne demokracije čija je osnovna ideja da bi građani morali biti u stanju birati na temelju svoje informiranosti. S druge strane, laganje u politici je neizbjegljiva činjenica. Bivši norveški premijer Pera Borten je u parlamentu izrekao: političari ne samo da imaju pravo, nego i dužnost lagati

CF-WESENBERG

NORVEŠKI FILOZOF ZA NEKOLIKO DANA STIŽE U ZAGREB, GDJE ĆE NA FAKULTETU HRVATSKIH STUDIJA U DVORANI ZAGREB 11. SVIBNJA U 11 SATI ODRŽATI PREDAVANJE POD NASLOVOM "FILOZOFIJA LAŽI". LAŽ I EROZIJA POVJERENJA U ŽIVOTU I SVIJETU DANASNIH ČOVJEKA BILE SU GLAVNE TEME RAZGOVORA S AUTOROM "FILOZOFIJE LAŽI"

Lars Svendsen

50 Večernji list, subota, 7. svibnja 2022.

Prostor za razumnu kritiku zauzeli su mahom najveći ludaci i tako ga manje-više uništili

“ VRLO JE SNAŽNA POVEZANOST FAKTORA POVJERENJA I USAMLJENOSTI. AKO BIH UŠAO U PROSTORIJU SA STOTINU LJUDI I ZELIO POGODITI TKO SU USAMLJENICI, POSTAVIO BIH PITANJE: VJERUJETE LI DA LJUDIMA TREBA VJEROVATI. ZA ONE KOJI BI ODGOVORILI NE, ODmah BIH MOGAO REĆI DA SU USAMLJENI”

CF-WESENBERG

Razgovarao je kod n
Branimir Pofuk o C
ross okupljanj
a disciplina u L

Ne potresa me tvoja laž nego to što ti više ne vjerujem. Ovaj citat Friedricha Nietzschea isписан је као moto на почетку "Filozofije laži", најnovije knjige norveškog filozofa Larsa Fredrika Handlera Svendsena. Knjiga је на norveškom objavljena 2020., а већ поткraj 2021. izdana је и на hrvatskom, у превodu Mise Grundlera. Kako mi је sam Svendsen rekao iz svog stana u Oslo, tijekom razgovora koji smo vodili preko Zooma, hrvatski prijevod bio је prvi koji se pojavio u svijetu. Pokazao mi је, uz smijeh, i naslovnicе kasnijih izdanja na talijanskom i engleskom. I na njima је, bas kao i na hrvatskom izdanju knjige Pinokio, само što je nos drvenog lutka na talijanskom puno duži, a na engleskom najduži.

Svendseneve su knjige vrlo čitke i pitke i dosad su prevodene na 29 jezika, a zahvaljujući ponavljajuće urednici Dijani Bahtijari u TIM pressu, "Filozofija laži" је већ deseto njegovo djelo objavljeno na hrvatskom. Prethodili su mu "Filozofija usamljenosti", "Filozofija slobode", "Filozofija rada", "Filozofija zla", "Filozofija dosade", "Moda", "Strah", "Što je filozofija?" i "Razumijemmo li životinje?"

Lars Svendsen za nekoliko dana stiže u Zagreb, gdje će na Fakultetu hrvatskih studija u dvorani Zagreb II. svibnja u 11 sati održati predavanje pod naslovom "Filozofija laži". Laž i erozija povjerenja u životu i svijetu današnjeg čovjeka, a osobito u politici, bile su glavne teme i ovog našeg razgovora.

**Vrlo ste plodan autor. Jeste li u medu-
vremenu već napisali novu knjigu?**

Upravo jo pšem i bit će objavljeno možda krajem ove ili svakako početkom sljedeće godine. Naslov joj je "Filozofija nade".

**Jeste li temu odabrali zbog osjećaja
da je nešto tako pozitivno potrebno
nakon rasprava o svim onim neugod-
nim pojmovima kao što su usamlje-
nost, strah, dosada i laž?**

Točno je, dosta mojih knjiga posvećeno je prilično mračnim temama, s iznimkom prethodne u kojoj sam na filozofski način pisao o razumijevanju životinja. Zapravo, bio sam počeo pisati nešto drugo, ali nakon početka ruske invazije na Ukrajinu pomislio sam, čovječe, vani je već

dovoljno mračno, trebao bih pisati o nabi.

Mnoge stranice u "Filozofiji laži", osobito o "propisivanju istine" i o podjelama oko činjenica savršeno prikazuju i stanje svijeta tijekom pandemije COVID-a. Kako ste vi doživjeli to razdoblje?

Bilo je, najblaže rečeno, zanimljivo. Knjigu sam završio u prvim danima pandemije kada smo svijet još uvijek bili u priličnom neznanju o novom virusu. U to vrijeme još nismo bili iskopani rovovi između vaksera i antivaksera. Zanimljivo mi je bilo gledati mobilizaciju antivaksera. Barem kod nas u Norveškoj to je bila prilično mala grupa ljudi koja je, međutim, zauzela nerazmjerično velik prostor u javnosti, a osobito na društvenim mrežama.

A je li se u Norveškoj etiketu anti-vaksera moglo zaraditi pakulom po-stavljanjem pitanja o dominantnom znanstvenom i političkom narativu?

Da, to je bio veliki problem. Tijekom pandemije bilo je doista mnogo stvari o kojima je trebalo raspravljati, osobito prihvatljivosti i opravdavnosti pojedinih vladinih mjeru. Ja nisam imao problema s prvim zatvaranjem, kada je i medu znanstvenicima još vladala velika nesigurnost. Ali, kako se situacija razvijala i kako smo sve više učili o načinu djelovanja virusa, rizicima i učinkovitosti mjeru, kritička rasprava bila je sve potrebnija. Nažalost, prostor za razumnu i senzibilnu kritiku mahom su zauzeli najveći ludaci i tako ga manje-više uništili. Neki koraci nisu trebali i nisu smjeli biti učinjeni, ali u cijelini mislim da je upravljanje križom bilo prilično dobro. No, premda sam čitao vrijeme bio pobornik cijepljenja i većinu mjeru, gostujuci na nacionalnoj televiziji izrekao sam mišljenje da potvrde o cijepljenju ne bi trebalo koristiti unutar zemlje tako da se njima uvjetuje koji ljudi smiju ući u restorane, na koncerte i slično, a koji ne smiju. To nije bilo ni mudro ni učinkovito. Odgovor na to je bio da me se smjesta stvaralo među antivakserima, premda je to nikad nisam bio.

Dopustite mi da vam iznesem vlastiti problem s istinom i laži. Koji se tice istine i laži. Na temelju dosadašnjeg iskustva i ponasanja naše vlastite države, kao i globalne farmaceutske industrije, jednostavno nisam mogao povjerovati da njima odjednom dobrobit, zdravlje i život svakog pojedincog čovjeka donosi na pravom mjestu. Je li poučaj nečijeg ponasanja i koričenje opravdani razlog za sumnju?

To o čemu govorite je fenomen povjerenja. Kao što pišem u svojoj knjizi, povjerenje je početni fizički stanje i potreban nam je dobar razlog da ga nekome uskratimo. Naravno, ako vas je netko u prošlosti obmanjivao i ponosaš se drukčije, daje vam razlog za nepovjerenje. Kada se u svijetu radi istraživanja o razini povjerenja koje imaju stanovnici pojedinih država u njihove institucije, pa i u novine, mi Norvežani smo ujek visoko ponosni na pravom mjestu. Zato nisam često zovu i najnačinijom načinom na svijetu jer nas Norvežani nitko ne nadmašuju u uvjerenju da većina ljudi zaslužuje naše povjerenje. U Rusiji, s kojom imamo dosta posla u novoj vrijeme, tako postoji utjecaj: "Ako ne možete prevariti Norvežane, ne možete nikoga".

Istreno, meni se svuda takva predodžba o vašem narodu. Sto vi mislite o njoj?

Takov stav za nas je od jako velike koristi. Društvo u kojem prevladava klima povjerenja vrlo dobro i glatko funkcioniра i vrlo je učinkovito. Ne trebate silne odvjetnike, ugovore i garantije da biste bilo što poduzeli. Naravno, tu i tamo se prevarite, ali to je cijena koju se isplati platiti.

Smatra li da je takva razina povjerenja razlog prosperiteta i bogatstva vaše zemlje naravno, uz naftu?

Da. Ali, moram reći da je u svim takvim istraživanjima odmah iza

Norveške i Danska koja je isto tako uspešna i prosperitetna zemlja, a nema naftu. Zbog toga mnogi ljudi često govore o skandinavskom modelu kao uzoru koji bi trebalo izvoziti. Ali, to ne mora i ne može biti pravilo. Stvari, vjerojatno ne bi uspjelo u drukčijem okruženju, jer to je model koji kao pretpostavku ima upravo nas, ljudi s visokom razinom povjerenja jednih u drugu i u sistem.

Medutim, o Skandinaviji, a osobito o Švedskoj, često se postupljeno godinu govor, osobito u krajnje desničarskim krugovima i medijsima, kao o društvu koje više nije tako dobro i uspješno, nego je od juavnosti skriva velike probleme koje ima. Sto biste to rekli?

Rekao bih da treba razlikovati državu od države. Švedska u posljednje vrijeme doista ima mnogo problema, stvari o kojima je trebalo raspravljati, osobito prihvatljivosti i opravdavnosti pojedinih vladinih mjeru. Ja nisam imao problema s prvim zatvaranjem, kada je i medu znanstvenicima još vladala velika nesigurnost. Ali, kako se situacija razvijala i kako smo sve više učili o načinu djelovanja virusa, rizicima i učinkovitosti mjeru, kritička rasprava bila je sve potrebnija. Nažalost, prostor za razumnu i senzibilnu kritiku mahom su zauzeli najveći ludaci i tako ga manje-više uništili. Neki koraci nisu trebali i nisu smjeli biti učinjeni, ali u cijelini mislim da je upravljanje križom bilo prilično dobro. No, premda sam čitao vrijeme bio pobornik cijepljenja i većinu mjeru, gostujuci na nacionalnoj televiziji izrekao sam mišljenje da potvrde o cijepljenju ne bi trebalo koristiti unutar zemlje tako da se njima uvjetuje koji ljudi smiju ući u restorane, na koncerte i slično, a koji ne smiju. To nije bilo ni mudro ni učinkovito. Odgovor na to je bio da me se smjesta stvaralo među antivakserima, premda je to nikad nisam bio.

Pa, reći će vam da smo mi tu lekciju sedali već na samom početku devetdesetih raspadom Jugoslavije i stjecanjem nezavisnosti kada su mnogi zadri komunisti s lakoćom odjednom postali jednakno zadri nacionalisti, bez obzira na je li riječ o fanaticima ili o oportunistima.

Razumim. Taj primjer je dokaz kako niti najbitnija razlika između ljevice i desnice, nego izmedu ljudi koji prihvataju liberalnu demokraciju i onih koji je ne prihvataju.

U "Filozofiji laži", osobito u poglavju "Politika laži" mnogo spominjete Trupu. U Evropsku već i prije nje ga upoznali taj tip političara, recimo Berlusconi u Italiji. Koliko je taj kolak populizma, društvenih mreža i medija te "izuma postistine" pridonio sročavanju razine povjerenja generalno, u cijelom svijetu?

Kratak i ne baš prosvijetljujući odgovor bi bio da su stvari i situacije različite. Povjerenje fluktua i kruži gore-dolje. U nekim je zemljama za vrijeme pandemije povjerenje u

mediji jako palo, dok je u Norveškoj, na primjer, poraslo, tako da opća slika baš i nije tako jasna. No, u nekim zemljama se ta vrsta povjerenja drastično srožala, a među tim zemljama najvažnije su Sjedinjene Američke Države. Vrlo je primamljiva tvrdnja da se SAD naglo pretvara u plemenito društvo i to, naravno, ima golem utjecaj na povjerenje među ljudima. U takvom društvu se ne povezuje i ne komunicirate u prvom redu s drugim građanima, nego, prije nego što nekom poklonite svoju povjerenje, tražite odgovor na pitanje je li taj drugi građanin demokrat ili republikanac. To je poput snažne hrde na mehanizmu društva. Kao što znate, jedna od mojih prethodnih knjiga bavila se usamljeničnošću i mislim da je jedno od najzanimljivijih zapisa u toj knjizi vrlo snažna povezanost faktora povjerenja i usamljeničnosti. Ako bili ušao u prostoriju sa statuom ljudi i želio pogoditi tko su u tom mnoštu usamljenici, postavio bih svima samo jedno pitanje: vjerujete li da drugim ljudima uglavnom ne vjerujete. Za one koji bi odgovorili ne, odmah bih mogao reći da su usamljeni ljudi. Ta veza je vrlo snažna. To pokazuju i usporedbe već spomenutih društvenih istraživanja o razini povjerenja i istraživanjima razine osjećaja usamljenosti u nekom društvu. Taj uzorak je vrlo vidljiv. Zemlje s niskom razinom povjerenja su zemlje s visokom razinom usamljenosti, dok mnogo povjerenja korespondira s mnogo manje usamljenih. To je vje-

rojatno glavni razlog zašto je Norveška, a mi sami volimo baš tako sebe vidjeti, društvo s najnižom razinom osjećaja usamljenosti na svijetu. Kad mi odavde, s hladnog sjevera, pogledamo na europski jug i vidimo toplije i snažnije povezane zajednice, lako postanemo zavidni. Međutim, trebali bismo pogledati brojke koje govere o osjećaju i sklonosti prema usamljenosti u tim društvinama pa ćemo vidjeti da su oni daleko više nego kod nas u skandinavskim zemljama. A dešavaju se i slične stvari u Sjedinjenim Američkim Zemljama. Tako je očekivati da će usamljenost idućih godina prilično porasti u SAD-u.

Slazete li seako kažem da je u takvom društvu, kakvom opisujute američko, sve prisutna podjebla po grupama od kojih svaka za sebe tvrdi i smatra da posjeduje jednu i cijelovitu istinu u svemu, nazivajući onu drugu lašćima?

Da. Ono što se trenutačno događa u SAD-u mogli bismo nazvati i plemenitom epistemologijom ili kolektivnim narcisizmom kojem ljudi vjeruju da njegova grupa ne samo da jedina zna istinu, nego i predstavlja sve dobro u društvu. A tu i igra ulaze i činjenice. Studij filozofije nas odmah na početku uči da moramo vrlo oštro razlikovati činjenice i vrijednosti. Da je istina stvar, da je laž, da je očekivana, da je nečijim interesima. I to uči u vječini slučajeva jesu, osobito njihovi komentatori. Ali, kada ja, liberal, uključim CNN vidim isto. I ma koliko bili blizu mojim liberalnim uvjerenjima, ako se odmaknem koliko unatrag i pitam se je li ovo doista uravnoteženo, nepristrano izvještavanje, morat ću odgovoriti da nipošto nije. Jednako su pristrani.

Možemo li onda reći da doista živimo u "postfaktičnom" svijetu onkraj vrednosti činjenica?

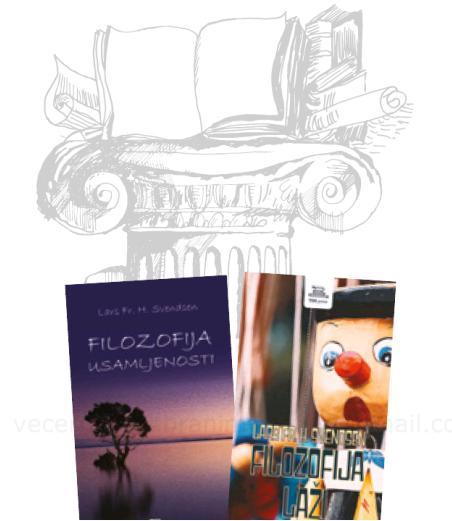
I da, i ne. Mislim da se mnogi politički igrači ponašaju kao da doista živimo u takvom svijetu, ali isto tako mislim da većina običnih birača ne vidi u jeziku samo strateški alat političara, nego da istekako još uvijek razmišlja u kategorijama istine i laži koje je u stanju razlikovati. Zato ne mislim da smo postali svijet vjernika u "postistinu". Naravno, laganje je odvijek bilo dio politike. U knjizi sam spomenuo bivšeg norveškog premijera Pera Bortena koji je s govornicu u parlamentu izrekao sljedeće: političari ne samo da imaju pravo, nego i dužnost lagati. Tada je to još bila vrlo kontroverzna izjava. Razlog zašto sam toliko pažnju posvetio Trumpu je taj što je on drukčija vrsta lažljivca. Od vode nekog totalitarnog društva, poput Sjeverne Koreje, vi očekujete laži. Kao i danas od Putina. U vrijeme dok sam pisao ovu knjigu Rusija je još uvijek bila autoritarna država, a danas je još vrlo malo dijeli od toga da postane potpuno totalitarna, s kakvom je laganje potpuno u skladu. Ali Trump laže na totalitarni način u demokratskom društvu, što potpuno zbunjuje njegove protivnike, kao i medije koji ne znaju što da čine s čovjekom koji ne igra ni po kakvim pravilima.

Ima li sve to, pa i ovo što trenutačno radi Putin, možda veze s činjenicom da su njihovi prethodnici u politici, osobito u Americi, silno logali, ulđujući i pokretanje rata na temelju laži, i izvukli se nekazneno?

Mnogi su se izvukli, osim Nixon-a, ali on je veliki iznimka. Nevjerojatno je s kakvim je sve lažima prošao i Reagan. Da, lagali su, ali u drukčijem stilu. Lagali su u konkretnim stvarima, strateški, zbog nekog cilja. Ali Trump je totalni lažac bez ikakvih granica o čemu je sve spremam lagati, od trivijalnih sitnica do najkrupnijih i najbitnijih stvari. No, istina je, svi američki predsjednici su lagali, počevši od George Washingtona. U visokoj politici je nemoguce funkcionirati a da se svako malo ne laže. No, ključno je pitanje kada je laž prihvatljiva, jer laž ide protiv same duše liberalne demokracije čija je osnovna ideja da bi gradani moralni bili u stanju birati na temelju svoje informiranosti. S druge strane, laganje u politici je neizbjegljiva činjenica.

Kako onda tumačite to što je Trump, takav lažac, zadobio povjerenje toli-ko velikog broja građana i birača? Što to govori o čitavom sustavu?

To u velikoj mjeri ima veze s političkim otuđenjem, s iskuštenjem i osjećajem ljudi da im

Svensdsonove su knjige vrlo čitke i pitke i do sada su prevodene na 29 jezika, a zahvaljujući ponajviše urednicu Dijani Bahtijari u TIM pressu, "Filozofija laži" je već deseto njegovo djelo objavljeno na hrvatskom. Prethodili su mu "Filozofija usamljenosti", "Filozofija slobode", "Filozofija rada", "Filozofija zla", "Filozofija dosade", "Moda", "Strah", "Što je filozofija?" i "Razumijemo li životinje".

Rekao bih da je u Hrvatskoj povjerenje u političare vrlo nisko, a ta dvojica čine sve da ga još umanje

52 Večernji list, subota, 7. svibnja

►► INTERVJU LARS SVENDESEN

je oduzet glas u politici i da ih predstavljaju političari koji su često vrlo neuvjerljivi i nevjerodostojni. Bih li ja u slučaju američkih izbora 2016. zaista mogao reći da je Hillary Clinton, nasuprot Trumpa, predstavljala vjerodostojnu osobu kojoj se apsolutno može vjerovati? Ne, nije. Ona je na neki način bila igrač koji teži moći, potpuno odvojena od stvarnosti i svakidašnjice američkih birača i običnih ljudi. Zato su mnogi pomisili da se Trumpu, koji je potpuno različit, može i treba vjerovati, premda je on još manje vjerodostojan.

Ali, njegova se popularnost i temelji na uspjehu u industriji reality showa u kojem se sve predstavlja kao gola istina, a zapravo je sve potpuno lažirano, zar ne?

Republikanac P. J. O'Rourke, koji je nedavno premirio, bio je rekao kako bi glasao za Hillary premda je ona u svemu u krivu, ali je u krivu u okviru nekih normalnih parametara, dok je Trump izvan svih normalnih okvira.

Dolazite u Hrvatsku i ne znam jeste li svjesni da mi ovdje imamo premijera i predsjednika, obojicu demokratski izabranih, koji cijelo vrijeme jedan drugoga vrijedaju i optužuju za laganje. Bi li takvo što bilo moguće u Norveškoj?

Ne bi. A na temelju mojih saznanja rekao bih da je u Hrvatskoj povjerenje ljudi u političare vrlo nisko, a ta dvojica očito čine sve što mogu da ga još umanje. Ne poznajem dovoljno hrvatsku politiku, ali pretpostavljam da je za očekivati da izlaznost na sljedećim izborima bude još niža nego dosad.

U knjizi iznosite primjer škola i školskih udžbenika u Bosni i Hercegovini u kojima djeca uče različitu nedavnu povijest svoje zemlje, ovisno o tome kojem narodu pripadaju. Ni nama u Hrvatskoj ta praksa nije nepoznata. Kakve posljedice u budućnosti mogu imati različite "istine" o prošlosti?

Nažalost, upravo vi i predobro znate kakve to posljedice može imati u budućnosti, jer ste takve strašne posljedice već iskusili. Promatraljuci razvoj situacije u Srbiji, ja bih bio zabrinut. Naravno, ni sam toliko naivan, jer čak i naivnost nas Norvežana ima granica, da bi rješenje kod vas moglo biti nekakvu komisiju za istinu poput onih kakve je u Južnoj Africi osnovao Desmond Tutu, iako mislim da je temeljna ideja tih komisija bila apsolutno ispravna. Želim reći da prije nego što počnemo jedni drugima servirati krvinju, moramo dobro provjeriti i dovesti u red činjenice s kojima baratamo. Trebali bismo postići barem kakav-takov konsenzus o tome što se zaista dogodilo, a što nije. Ako to ne učinimo, čitav ovaj proces polarizacije će samo postajati još radikalniji, a takva radikalizacija dovodi do kraja kakav nitko ne želi.

Na kraju, budući da pišete knjigu u nadi, imu li je za svijet?

Svjetska me je politika gurnula prema toj temi, a već su stari Grci znali da postoji dobra i loša nada. Postoji pasivna nada da će se stvari riješiti same od sebe, dok je dobra nada ona koja je nužno povezana s našim djelovanjem i nastojanjem u traženju mogućnosti kako da svijet učinimo boljim. ●